

SAFEVİ-ŞİRAZ YAZMALARINDA İHTİŞAMIN SEMBOLÜ SÜLEYMAN PEYGAMBER¹

Didem DEDE²

orcid.org/0000-0002-0570-0175 Geliş Tarihi: 30.12.2021 Kabul Tarihi: 17.01.2022

ÖZ

Safeviler, İranda güçlü bir siyasi birliği temsil ederlerken aynı zamanda sanata olan ilgileri ile de bilinirler. Günümüze kadar ulaşabilmiş eserler incelendiğinde edebiyattan başlayarak mimari, çömlekçilik, çinicilik, dokuma ve halıcılık, nakkaşlık (resim), cilt yapımı, el sanatları ile güzel sanatlar alanında oldukça gelişmiş ve kıymetli eserler üretmişlerdir.

Şiraz, Safevilerin yönetiminde 15. yüzyıldan 16. yüzyılın ortalarına kadar önemli bir sanat merkezi hâline gelmiştir. Burada üretilen yazma eserlerin büyük bir kısmı yüksek kalitededir.

Şiraz yazma eserlerinde ele alınan konuların başında Süleyman Peygamber efsaneleri ve İran hükümdarları ile ilgili konular yer alır.

Bu dönemde Şiraz yazmaları daha büyük boyutlarda yapılmaya başlanmış olup, içerisinde yer alan minyatür ve tezhiplere ayrılan alanlar da çoğalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Safevi, Şiraz, Süleyman Peygamber, Minyatür

ABSTRACT

SOLOMON: THE SYMBOL OF MAGNIFICENCE IN THE SAFAVID-SHIRAZ MANUSCRIPTS

Though initially representing a sect in Iran, Safavids had later turned into an influential political order. Safavids are also known for their interest in art. Many artworks of literature, architecture, pottery, ceramics, weaving, painting and bookbinding have managed to survive to this date.

Starting from the 15th century through to the middle of the 16th century, Shiraz was also an important center of art. During this period, a significant amount of prominent manuscripts were produced.

The prominent topics for the manuscripts during this period in Shiraz revolve around Iranian monarchs and the legends of the prophet Solomon.

With the increase in value of Shiraz manuscripts in the period between 1565 and 1580, they started to be made in larger sizes and the areas reserved for miniatures and illuminations increased.

Keywords: Safavid, Shiraz, Solomon, Miniature.

¹ Makale ile ilgili daha detaylı bilgi için bk. Dede, 2019.

² Minyatür Sanatçısı, didemclskn88@gmail.com, didem88.derin@hotmail.com

16. Yüzyıl Safevi Şiraz Sanatına Genel Bakış

Güneybatı İran'ın merkezinde yer alan Şiraz, başarılı eserlerin üretildiği önemli bir ilim ve sanat merkezidir. Özellikle minyatür ve hat alanında üretilen başarılı yazma eserler 16. yüzyılın Safevi-Şiraz dönemini oldukça önemli kılmıştır.

Safeviler, 1501 - 1736 yılları arasında İran'da hüküm sürmüş bir hanedanlıktır (Gündüz, 2008, s. 451). Safevi ve Akkoyunlu dönemlerinde Şiraz iyi ve başarılı yazma eserlerin yapıldığı önemli bir merkezdir. Osmanlı başkentinde fazlaca ilgi gördüğü ve alıcı kitlesinin çok olmasından dolayı Topkapı Sarayında Şiraz'a ait yazma eserler oldukça fazladır. Burada bulunan Fars klasiklerinin resimli el yazmalarına göz atıldığında, Osmanlı klasik döneminin Hindistan ve Balkan'a uzanan coğrafyasının içerisinde üretilmiş ve sahibine ulaşmış sanat eserlerinin, döneminin iktidar ilişkilerini de açığa çıkaran, düşünülen çok daha karışık tasarım süreçlerini ortaya koyduğu düşünülmektedir. (Uluç, 2006, s. 19).

Safevi sanatında dönemin en aktif yönünü minyatür oluşturmaktadır. İran minyatürünün en değerli örnekleri bu döneme aittir. Safevi hükümdarlarının tasvir konusundaki görüşlerinin katı olmaması sebebiyle ilginç konularda eserlerin üretilmesine olanak tanımışlardır (Beksaç, 2008, s.459).

Safevilerin erken döneminde (1520-40), Tebriz saray üslubunun kendini açıkça ortaya koyduğu minyatürleri içeren "Tahmasp Şahnamesi", "Londra Hamsesi" (BL OR.2265), Fogg Müzesi'ndeki "Hafız Divanı" ve Sultan İbrahim Mirza için hazırlanan Cami'nin Heft Evreng'i (Kurtuluş, 1998, s. 157-158), (FGA 46.12), 1520'li yıllardan itibaren Şiraz üslubunun gelişimine etkiye bulunan en önemli örneklerdir. Bu eserler içerisinde esas model ise, muazzam boyutları ile ünlü Tahmasp Şehnamesi'dir (Uluç, 2006, s.82).

16. yüzyılda İran'da resim üslubunun kurucusu (1524-1575) Şah Tahmasp'tır denilebilir. Birçok sanatçı Tebriz akademisinde yetişmiştir. Akademide Behzat'ın ardından Sultan Muhammed müdürlük etmiştir. Bu akademinin sanatçıları Şehzade Dust Muhammed, Mir Musavvir, Mir Seyyit Ali, Aga Mirek'dir. İki ünlü eser üretilmiştir.

Bunlardan biri 1539-1543 tarihli Tahmasp Hamsesi'dir ve Londra'da British Museum'da bulunmaktadır. Diğer eser ise Tahmasp Şehnamesi'dir. New York'ta Houghton koleksiyonundadır. İslam minyatür sanatında 257 adet minyatürle rekor sayıya sahip eser, 1527 tarihinde tamamlanmıştır. Şehname 16. yüzyılın ortasına aittir. Minyatürlerde büyük boyutlar, kalabalık sahneler ve parlak renkler kullanılmaya başlanmıştır. Manzara içinde yer alan kısımlar önem kazanmaya başlar; günlük hayattan gelen motifler, kayalar, bitkiler ve figürler itina ile yerleştirilir. Diyagonal ve dairesel formda bir kompozisyon planı kullanılmaya başlanmıştır. Figür ve mekân ilişkisi çok güzel bir biçimde sunulmuştur, durağan sahneler hareketli sahnelere dönüşmüştür. Behzat'ın getirdiği yenilikler Safevi döneminde kalıcı bir üsluba dönüşmüştür. Safevi Tebriz akademisi diğer atölyeler için model oluşturmuştur. Bu atölyeler minyatürler, maden, seramik, halı, kumaş gibi eserlerin tüm sanat bilgilerinin öğrenilip uygulandığı ve sarayın zevkini yansıtan bir merkezdir (İnal, 1985, s. 4-6).

Saray minyatür sanatçılarının tasarladığı motiflerin birçoğu modern halı ve tekstillerde yer almaktadır. Saray atölyelerinde üretilen minyatürlere kıyasla daha az ihtişamlı minyatürler üreten ve daha az zengin patronlar için çalışan minyatür sanatçıları da olmuştur. Bu eserlerin önemli bir kısmı bir sanat eserinin albenisine sahip olsa da önemli bir kısmı aceleye getirilmiş işlerdir. Bu eserlerin de Tahmasp döneminde yapıldığı düşünülmektedir, zira bu dönemde minyatüre talep oldukça fazladır.

Safevi minyatürleri önceki dönemlere göre daha zengin bir saray zevkinin izlerini taşımaktadır. Boyalar en iyi kalitededir, tasarımlarda detaylara eğilim vardır ve önemli konular genellikle saray yaşamından sahnelerdir. Bu sahnelerde kalabalık, zengin giyimli figürler, ihtişamlı saray odalarında ya da sarayın bahçesinde bulunmakta ve kompozisyonlar genel olarak durağandır. Bunlarda uzun ve zarif genç oğlanlar, kızlar yeni bir cazibe ve kıvraklıkla ziyafet sırasında ya da müzik yaparken resmedilirler ama aynı hoşluk ve zahmetli ihtişam av ve savaş gibi hareket içeren resimlerde bulunmamaktadır. Bunlarda genellikle merkez figür sultanın belirgin bir portresi değildir. Herat sanatçılarının sıcak renklerden kaçınma eğilimi burada gözükmemektedir. Her renk kombinasyonu denenmekte ve ihtişamın peşinde teknik işlemler detaylandırılmaktadır. Kâğıda altını serpmenin (zerefşan) ya da ağır bir biçimde mührelenmiş çeşitli renklerdeki kağıtları kullanmanın dışında cetveller bazen altınla boyanmış hay-

vanlar veya ağaçlar ve yapraklar, sıklıkla dekoratif güzelliklerle kaplıdır. (Binyon, Wilkinson ve Gray, 1931, s. 110).

Savaş sırasında el yazması kitaplar önemli bir ganimet hâline gelmiş, barış sürecinde ise diplomatik hediyeler olarak güç göstergesinin bir ifadesi olarak sultanlar ve seçkin zümre içerisinde tercih edilmişlerdir. Bundan dolayı bütün hanedanlıklar içinde, kitap ve kitap üretiminin yapıldığı nakışhaneler, saray içerisinde ve dışarısında gelişmiştir. Sanat zevkinin ve üslubunun gelişmesine katkı sağlayan kurumlar olarak yerlerini ve önemlerini her zaman korumuşlardır (Sancaktutan, 2010, s. 6).

Minyatürler de çoğunlukla, sanat ve sanatçılara destek olan hamilerin desteğiyle de yükselişe geçerek, saray için yapılmaya başlanmış ve refah düzeyinin yüksek olduğu 16. yüzyılın ortalarında üretilmiştir.

Genel itibarıyla kalabalık kompozisyonlar, figür çeşitliliği olan, iç ve dış mekânın da genellikle karşılıklı sayfalarda tasvir edildiği, her iki mekânda da yoğun ve hassas işçiliğin bulunduğu, canlı ve çok çeşitli renk tonlarının kullanıldığı eserlerdir (Dede, 2019, s. 10).

Edebî Eserlerde Süleyman Peygamber

Süleyman Peygamber, Davut Peygamberin oğludur (Harman, 1994, s. 21-24). Hz. Davut, vefat ettiğinde Süleyman Peygamber 12 yaşındadır. Hz. Süleyman'ın diğer kardeşlerinden en büyük farkı, çok bilgili, akıllı ve adaletlidir. Süleyman Peygamber, Yahudiler ve Hıristiyanlar için kral, İslam inancında ise hükümdar olan Peygamber olarak kabul edilir. İbranicede Süleyman ismi Şelomoh'un "selamet, barış, sükûnet" anlamlarına gelen şalom kelimesinden gelmiştir. Ahd-i Atik'teki (Harman, 1988, s. 494 - 501) bilgilerde Hz. Davut'un Allah'tan, doğacak oğlunun barışın hâkimi olacağını haberini alması sebebiyle ona bu ismi verdiği söylenmektedir (Harman, 2010, s. 56).

Birçok edebî esere konu edilen Süleyman Peygamber, özellikle de Fars edebiyatı için önemli bir yere sahiptir. Şiraz'da, İran hükümdarları ve Süleyman Peygamber konulu minyatürler en fazla işlenen konular olmuştur.

Fars ve Türk edebiyatında hakkında menkıbe ve kıssalar yazılmış olan Süleyman Peygamber, Doğu edebiyatı için

de önemli bir yere sahiptir. Şiirler, teşbih sanatı ve mesnevi gibi edebî eserlerde konu edilmiştir. Bilge kişiliği sebebiyle Batı sanatında da önemli olmuştur. Hz. Süleyman İslam edebiyatında efsaneler, hikâyeler, halk şiirleri ve divan edebiyatında konu edilirken, özellikle Kur'an-ı Kerim ve hadislerde kıssalar, halkın yorumlarıyla birleşmiş söylentiler ile yoğurularak edebiyatın vazgeçilmez unsuru hâline gelmiştir. Hz. Davut, Sebe Melikesi Belkıs, veziri Asaf gibi kişiler başta olmak üzere; hüdhüd, karınca, çekirge, at gibi hayvanlar; dev, ifrit, cin gibi yaratıklar; Süleyman Peygamberin hikâyelerinde bulunan başlıca karakterleri oluştururlar. İhtişam, haşmet, saltanat sahibi olmak gibi sıfatlara sahip olan Süleyman Peygambere, emrinde rüzgâr verilmesi, kuşların dilini bilmesi, hizmetine cinler verilmesi, gibi birçok mucizevi meziyetler bahşedilmiştir. Dünyevi saltanat ve gücün simgesi hâline gelen Hz. Süleyman, padişahlar kasidelerde "Süleyman-ı devran, Süleyman-ı zaman olarak anılarak, aynı ismi taşımış olan Kanuni Sultan Süleyman ile de benzerlik kurulmuştur (Akkaya, 2010, s. 60-62).

Şiraz'ın bu efsanelerle yetişmiş yöneticilerinin ona verdikleri önemden dolayı hem de coğrafi bölgeyle doğrudan ilişkisi olduğundan, Süleyman Peygamber Şiraz minyatürlerinde bilinçli olarak görülmeye başlanmıştır. Süleyman Peygamber çoğu zaman Sebe Melikesi Belkıs'la birlikte ya da karşılıklı sayfalarda tahtlarında otururken, bazen de tek başına Şiraz yazma eserlerinde görülmektedirler. 1565'ten itibaren Şiraz el yazmalarının çoğunda Belkıs ve Süleyman Peygamber, takdim minyatürlerinde karşılıklı otururken görülürler (Uluç, 2006, s. 37-39).

Bu minyatürlerde dikdörtgen bir kâğıt formunda dikey açıda yerleştirilmiş tasarım düzeni oluşturulmuştur. Bunun üzerinde konunun ana kahramanı olan peygamberin yeri, orta eksen ve ya eksenin biraz üzerinde en önemli bölgededir. Ana karakterin etrafında gelişen olaylar akışı şeklinde tasvir edilme anlayışı vardır. Peygamberin etrafında onun mucizelerini, vasıflarını, yetkilerini anlatmak için çizilen sembolik anlamlar taşıyan simgeler, stilize edilerek anlatılmış; insan, hayvan, efsanevi yaratık, cinler ve melekler gibi figürler yerleştirilmiştir. Ana merkezin yukarı, aşağı, sağ ve sol olmak üzere dört bir yanı figürleri ve atmosferi, mekânı, bolluk ve bereketi anlatmak için semboller ile zenginleştirilmiştir (Dede, 2019, s. 10).

Aşağıda karşılıklı sayfalarda yer alan Süleyman Peygamber minyatürlerinden birkaç örnek bulunmaktadır. Bu minyatürler 16. yüzyıl Safevi-Şiraz döneminin genel minyatür özelliklerini kompozisyon kurgusu, renk kullanımı ve işçilik bakımından gösterir niteliktedir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde 16. yüzyıla ait yazmaların karşılıklı sayfalarında yer alan diğer Süleyman Peygamber minyatürlerinin birçoğunda benzer özellikler varsa da biz bu anlatıma en uygun üç eserden örnekleri inceleyeceğiz.

Bu eserler Şahname-i Firdevsi, Hüsrev ile Şirin-i Şeyhi, Subhatü'l - Ebrâr Tuhfetü'l-Ahrâr Yazma Eserleridir.

İnceleyeceğimiz üç eserden ilki, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan bölümünde bulunan Şahname-i Firdevsi Yazma Eserinin 1b-2a sayfalarında yer alan Süleyman Peygamber ve Belkıs minyatürleridir.

Şahname-i Firdevsi Yazma Eserinde Süleyman Peygamber

1, 2. R. 1548 No'lu Eserin 1b Sayfasından Süleyman Peygamberin Başı ve Sarığı (Dede, 2019, s. 145).

3, 4. R. 1548 No'lu Eserin 2a Sayfasından Belkıs'ın Başı ve Sarığı (Dede, 2019, s. 145).

5, 6. R. 1548 No'lu Eserin 1b-2a Sayfalarında Süleyman Peygamber ve Belkıs'ın Tahtları (Dede, 2019, s. 155).

Görsel 1

Tahtlarında Oturan Süleyman Peygamber ve Belkıs. Şahname-i Firdevsi, TSMK, R. 1548, 1b-2a (Karatay, 1961, s. 135).

Eserin 1b sayfası dış mekân kurgusuyla tasarlanmıştır. Sayfanın dörtte birinin üst kısmında gökyüzü ve dağ vardır; dörtte üçü ise yeşil alan ile kaplıdır. Süleyman Peygamberin tahtı orta eksenin üzerinde yer alır. Taht, incelediğimiz diğer karşılıklı sayfalarda yer alan Süleyman Peygamber minyatürlerinden formu nedeniyle farklıdır. Tahtın çevresi açık, sadece alt minderlerinin olduğu bir alan üzerinde, ince sütunlar ile tepesi kapalı, perspektif ile çizilerek boyut kazanmış altıgen formundadır (bk. Numara 5). Teziyi ni açıdan zengin ve döneminin bezeme özelliklerini taşımaktadır. Sayfayı yukarıdan aşağı doğru incelediğimizde gökyüzünün üzerinde sağ tarafta büyük bir Zümrüdüanka kuşunun yer aldığını görürüz. Çevresinde uçan iki leylek ve küçük kuşlar yerleştirilmiştir. Gökyüzü üzerinde gözükken dağın arkasından çıkan bir ejderha, anka kuşuna doğru bakmaktadır. Dağın sol üst tarafında yer alan bir ağaç ve sol köşede hayvanlar vardır.

Minyatürün alt tarafında, dağın ortasında yer alan tahtta, sarı altın üzerinde geometrik desenler kullanılmış, iç alanında da işlemler oldukça az bırakılmıştır. Peygamberin oturduğu minderde, beyaz zeminde kırmızı bitkisel motifli, mavi ve lapis renginde iki yastık da sarı altın işlemler ile süslenmiştir. Süleyman Peygamberin başında beyaz ve siyah bir çıkıntısı olan sarık (bk. Numara 1 ve 2) ile açık kahve rengi elbisenin üzerinde sarı altın bitkisel motiflerle işlenmiş kırmızı bir kaftan bulunmaktadır. Ayaklarında çivit mavi çizmeler vardır. Sayfanın sağında öncelikle tahtın yanında bir melek vardır. Dönemin diğer Süleyman Peygamber minyatürlerinde tahtın etrafını dört melek çevrelerken burada sadece tahtın sağ arkasında, bir melek tahtın ince sütunlarından birini tutarak peygambere doğru bakmaktadır.

Gökyüzünün sağ alanında eşek ve boğa ile iki hayvan, bunların altında dev oldukları düşünülen iki iri insan birbirlerine

dönük vaziyette dururlarken, cinler de aşağı doğru dizilmişlerdir. Cinlerin ön tarafında tahtın yanındaki iskemle benzeri bir yerde oturan ve özel biri olduğu düşünülen yeşil kaftanlı bir insan vardır. Cinlerin sayfanın sonlarına doğru dizildikleri bölümün altından orta kısma doğru ceylan, geyik, tavşan gibi hayvanlar dağınık şekilde yer alır. Bu dağılım tahtın bittiği yerden itibaren sağ alt tarafına kadar, yeşil alan üzerinde bu şekilde kurgulanmıştır. Sol tarafta ise tahtın yanında mavi kaftanlı olarak tasvir edilmiş, Peygambere doğru bakan ve ziri oturmaktadır (Dede, 2019, s. 113-114).

Sahnede Süleyman Peygamber de sol tarafa bakıp, veziri ile iletişim hâlinde tasvir edilmiştir. Sol üst tarafta zürafa, keçi, fil gibi hayvanların devamında vezirin oturduğu alanın sonuna kadar insan figürleri sıralı şekilde dizilmişlerdir. İnsan figürlerinin bulunduğu sayfanın alt alanında geyik, eşek, at, deve gibi hayvanlar sıralı bir şekilde yerleştirilmişlerdir. Orta alana doğru tahtın alt kısmında iki kaplan, ortasında ise minik bir su birikintisi içerisinde balık vardır. Sayfanın en alt ve orta kısmında ise biri oturan, elinde saz olduğu düşünülen bir insan figürü ve ayakta duran bir figür yer alır. 1b sayfasındaki minyatür, başta Süleyman Peygamber olmak üzere on yedi insan figürü, dev gibi gözükken iki figür, bir melek, sekiz cin, altı tane kuş, bir Zümrüdüanka ve bir ejderha olarak iki efsanevi yaratık ve on altı hayvan olmak üzere toplamda elli altı figürün yer aldığı kalabalık bir kompozisyondur. Kırmızı, bordo, açık - koyu mavi, açık - koyu yeşil, pembe, açık - koyu turuncu, sarı, kahverengi, ten rengi siyah, beyaz ve sarı altın olmak üzere on beş adet renk kullanılmıştır.

2a sayfasına baktığımızda yarı iç yarı dış mekân formunda tasarlanmış, avlu olduğu düşünülen bir alanda, orta eksenin üzerinde Belkıs'ın tahtı yer alır. İç mekânda avlu duvarlarında, kırık beyaz ve yer yer açık mavi zemin üzerinde

lacivert, kırmızı renklerle bezenmiş geometrik motifler bulunur. Kompozisyonun diğer kısmı yeşil alanlarla kaplıdır. Taht 1b sayfasındaki gibi altıgen formunda, fakat etrafı korunaklı, kapalı olup sadece tepe kısmı açık bir şekilde tasvir edilmiştir. Dış bölümleri sarı altın üzerinde geometrik motiflerle bezelidir. İç bölümde ise sırt kısmı beyaz, mavi motifler ile minderli alan da sarı ve kırmızı zeminde, sarı altın işlemeli bitkisel motiflerle süslenmiştir (bk. Numara 5 ve 6). Sayfanın en üst kısmında oldukça küçük bir alanda gökyüzü üzerinde ağaçlar yerleştirilmiştir. Gökyüzünün sağ tarafında elinde tavus kuşu bulunan bir melek, pencereden elini uzatan insana doğru yönelmiştir. Dönemin karşılıklı sayfalarındaki Belkıs minyatürlerinden farklı olarak insan ve meleklerin dışında cinler de yer alır. Sağ üst alandan başlayarak avlunun göğe yükselen duvarlarındaki en üst pencerede bir cinin önünde, tahtın çevresinde sağdan başlayarak dört melekçe çevrilidir. Sağ üst bölümden başlayarak penceredeki cinin alt alanında ince bir duvar ile sınırlandırılmış avlunun bahçesinin sonuna kadar melekler ve ara ara gözükten insan figürleri sıralı bir şekilde dizilmiştir. Tahtın sağında yerde minderde oturan ve Belkıs'la iletişim içerisinde olan bir insan figürü yer alır. Tahtında oturan Belkıs sağ tarafa doğru bakarken, başında sarı altın ve açık turkuaz renklerinde taç ve beyaz örtülü bir başlık (bk. Numara 3 ve 4), lapis mavisi bir iç elbise, içinde mor bir şalvar, üzerinde de canlı turuncu renginde kaftan giymiş bir şekilde tasvir edilmiştir. Üzerindeki kumaşlar sarı altın renklerinde minik bitkisel motifler ile süslenmiştir.

Sayfanın solunda yine avlunun göğe yükselen duvarındaki pencereden bakan üç figür görülmektedir. Bu figürlerden biri sayfanın sağında uçarak gelen, elinde tavus kuşu olan meleğe doğru elini uzatmıştır. Sayfanın başından başlayarak avlunun duvarına doğru sıralı bir şekilde ayakta duran ve onun altında oturan iki melek ve birçok figür bir arada

bulunmaktadır. Tahtın önünde, avlu içinde duvarın önünü çevreleyen ve ellerinde çalgı aletleri olan figürlerin ortasında iki melek dans etmektedir. Yine eğlence ortamının tasvir edildiği bu kompozisyonun devamında, avlu duvarının bittiği yerde sağda, biri büyük, biri küçük el ele tutuşmuş, insan formunda dev ya da cin olduğu düşünülen iki figür vardır. Solunda da başka iki cin daha sağa doğru hareket hâlinde tasvir edilmiştir. 2a sayfasında başta Belkıs olmak üzere yirmi altı insan figürü, on bir melek, beş tane cin olmak üzere kırk iki figür vardır. Kırmızı, bordo, mor, açık - koyu turuncu, açık - koyu yeşil, açık - koyu mavi, kahverengi, sarı, ten rengi, siyah, beyaz ve sarı altın olmak üzere on beş adet renk kullanılmıştır. (Dede, 2019, s. 115-116).

Eserin karşılıklı iki sayfası incelendiğinde birbiriyle benzer bir kurgu görülür. 1b sayfasında dış mekânda, 2a sayfasında ise kısmen dış mekânda sayılacak avlu üzerinde tasarlanmıştır. Zeminlerde kullanılan renkler uyum içerisindedir. 2a sayfası, 1b sayfasına göre daha kalabalık bir figür kompozisyonuna sahip gözükse de 1b sayfasında daha fazla figür vardır. Sayfalardaki tezyinat döneminin ihtişamını taşır. 1b sayfasında Süleyman Peygamber her zamanki gibi sol tarafa bakarken ve veziri ile diyalog hâlinde iken tasvir edilmiştir. Diğer figürlerin bazıları da birbirleriyle konuşur şekilde veya Süleyman Peygambere bakmaktadırlar. Sayfadaki hayvanların, hareket hâlinde olduklarını ifade eden duruşları bile, kurgudaki durağanlığın önüne geçmemiştir. 2a sayfası 1b sayfasına nazaran daha hareketli bir kompozisyon düzenindedir. Tahtında oturan Belkıs'ın etrafındaki birçok figür, sağ ve sol kenarlara dizilmiş olup orta alanda ise zeminin görünemeyeceği kadar çok figürün dağınık şekilde yerleştirilmiş olması daha aktif ve daha kalabalık kurgulu bir anı tasvir etmektedir (bk. Görsel 1) (Dede, 2019, s. 119).

Hüsrev ile Şirin-i
Şeyhi Yazma
Eserinde
Süleyman
Peygamber

7, 8. H 683 No'lu Eserin 1b Sayfasından Hz. Süleyman'ın Başı ve Sarığı (Dede, 2019, s. 142).

9, 10. H 683 No'lu Eserin 2a Sayfasından Belkıs'ın Başı ve Tacı (Dede, 2019, s. 142).

11, 12. H 683 No'lu Eserin 1b-2a Sayfalarından Süleyman Peygamber ve Belkıs'ın Tahtları (Dede, 2019, s.153).

Görsel 2

Tahtlarında Oturan Süleyman Peygamber ve Belkıs. Hüsrev ile Şirin-i Şeyhi, TSMK, H. 683, 1b-2a (Karatay, 1985, s. 94).

İnceleyeceğimiz üç eserden ikincisi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Bölümünde bulunan Hüsrev ile Şirin-i Şeyhi Yazma Eserinin, 1b-2a sayfalarındaki Süleyman Peygamber ve Belkıs minyatürleridir.

Eserin 1b sayfasına baktığımızda orta eksenin biraz üzerine yerleştirilmiş olan Süleyman Peygamberin tahtı vardır. Eser yukarıdan aşağıya doğru incelendiğinde en üst bölüm meleklerle çevrilidir. Bu melekler tef, saz, arp, flüt gibi çeşitli müzik enstrümanları çalmaktadırlar. Ortadaki melek tam önden iki kanadı da eşit derecede belirgin bir şekilde, elinde saz çalarken tasvir edilmiştir. Sol ve sağda yer alan melekler de açılı bir şekilde durmuşlardır ve kanatları da duruşlarının yönüne doğru açılı bir şekilde görülür. Meleklerin hemen altındaki bölümde ise çeşitli kuşlar, aynı meleklerde olduğu gibi tahtın üzerinde dairesel bir form belirleyecek şekilde dizilmişlerdir.

Kuşların altında yer alan bölümde tahtında oturan Süleyman Peygamber yer alır. Başında beyaz üzerinde kırmızı bastona benzeyen bir sarık (bk. Numara 7 ve 8) ile sarı elbiseli yeşil kaftanlı olarak tasvir edilmiştir. İki boyutlu olan tahtın tepesi lapis lazuli mavi zemin üzerine simetrik bir kompozisyonun bulunduğu tezyinat işlenmiştir. Peygamberin oturduğu kısımda ise arkada tarçın rengi zemini olan üzerinde bordo rumi motiflerinin olduğu bir bölüm görülür. Tahtın kenarları lapis lazuli mavi tonunda cetveller ile kontürlenmiş bölümün içine, altın zemin üzerine zencirek motifi ile işlenmiştir (bk. Numara 12).

Tahtın sağında devlerin başı olduğu düşünülen, kucağında siyah bir hayvan olan cin, onun sağında da Peygamberin yardımcısı, veziri olduğu düşünülen bir insan oturmaktadır. Tahtın gerisinde oturan, büyük cine doğru bakan bir cin ile büyük cinin arkasında, insan ve hayvan karışımı bir yaratık görülür. Tahtın sol arkasında ise vezire doğru bakan ayakta duran bir insan daha vardır. İki boyutlu görünen taht bir leoparın sırtında taşınırken tasvir edilmiştir. Tahtın

alt kısmında kaplan, koç, ceylan, tavşan, timsah gibi çeşitli hayvanlar ve ejderha, hayvan ve cin karışımı mitolojik yaratıklar dağınık şekilde yerleştirilmiştir (Dede, 2019, s. 86).

Kâğıdın zemini yer ve gök de kahverenginin tonlarında boyanmıştır. Zeminin üzerinde çeşitli renklerde çiçekler vardır. Koyu renk zemin, diğer hayvan, yaratık ve figürlerin öne çıkmasını engellemiştir. Bunun nedeni biraz da kahverengi tonlarının kullanılarak boyanmış olduğu zeminin üzerindeki hayvanların çoğunun da, açık kahverengi, sarı gibi zeminin tonlarında boyanmış olmaları sebebiyledir. En sonda bulunan lapis lazuli mavisi alanda altın boyanmış ayrıntıları olan büyük bir ejder, eserdeki pastel renkle boyanmış diğer figürlerin içinde belirgin olan tek koyu leke olarak sayfanın sonunda vurgu yaratmıştır. Genellikle pastel renklerin kullanıldığı eser, yukarı kısmında sıralanmış melek ve kuşlar ile bir düzen içinde başlayıp tahtın bitimine kadar devam etmiştir.

Tahtın altından başlayan kısımda ise oldukça dağınık bir biçimde yerleştirilmiş hayvanlar ve mitolojik yaratıklar yer alır. Toplamda on figür, dört tanesi insan, iki tanesi cin, dört tanesi ise meleklerden oluşur. Dokuz adet kuş, çeşitli on dokuz hayvan, üç adet efsanevi yaratık olmak üzere toplamda otuz bir adet hayvan ve yaratık karışık şekilde yerleştirilmiştir. Eserdeki toplam figür sayısı kırk bir adettir. Sarı, turuncu, yeşil, kırmızı, açık - koyu kahverengi, pembe, beyaz, açık mavi, lapis lazuli mavi, gri, siyah, bordo ve sarı altın olmak üzere on dört adet renk kullanılmıştır.

Eserin 2a sayfasına geçtiğimizde ise tıpkı 1b sayfasında olduğu gibi orta eksenin biraz üzerindeki Belkıs'ın tahtı, aynı ölçü, form ve iki boyutlu olarak tasarlanmıştır (bk. Numara 11). Belkıs'ın başında beyaz bir örtü üzerinde kırmızı ve sarı altın bölümleri olan taç (bk. Numara 9 ve 10) ile turuncu kaftan ve yeşil etek giymiş şekilde tasvir edilmiştir. Tahtını da dev ve cin görünümü üç cin taşımaktadır. Eser yukarıdan aşağıya doğru incelendiğinde en tepede, büyük boyutlarda, biri sağ, diğeri solda duran iki tane Zümrüdüanka kuşu vardır.

Onların altında daha küçük boylarda iki tane güvercin güzel bir ahenkle yerleştirilmiştir. Kuşların hemen altındaki tahtın çevresinde ellerinde çeşitli aletler olan hizmetkârlar bulunmaktadır. Sağında iki figür, solunda ise üç figür vardır. Belkıs'tan başlayarak kuşlara doğru giden helezonik bir kurgu hissedilir. Bu kurgu tahtın altından itibaren serbest bir kompozisyon hâlinde devam eder. Tahtı taşıyan dev görünümlü cinlerin hemen altında sağ tarafta iki tane at bulunmaktadır. Sağ en altta ise iki deve vardır.

Sayfanın sol tarafında fil, zürafa, geyik, orta kısımlara doğru da, tavuk, horoz gibi çeşitli hayvanlar vardır. En alt köşede ise derede yüzen balıklar ve deniz kızı görülmektedir. Eserde bulunan bütün figürler hareket hâlinde olarak Belkıs'ın tahtını Süleyman Peygambere doğru götürmektedir. Süleyman Peygamberin olduğu 1b sayfasındaki taht ile aynı hizada ve aynı hız ile ilerliyor gibi tasvir edilmişlerdir.

1b sayfasında olduğu gibi 2a sayfasında da tüm zemin kahverengi tonlarında boyanmıştır. Zemin üzerinde çeşitli renklerde çiçekler vardır. 2a sayfasında 1b sayfasına göre daha canlı, baskın renkler kullanılmış ve dengeli bir şekilde dağıtılmıştır. Zeminin rengi bu sayfada daha az görülür. Figürler daha yakın planda, genel olarak hepsi büyük boyutlardadır. Bu da sayfanın daha dolu, daha canlı renkli, hareketli bir kompozisyon olarak gözükmesini sağlamıştır. 1b sayfasında meleklerin, 2a sayfasında ise anka kuşunun kanatları eserin belirlendiği sınırların dışına taşmıştır. 1b sayfasına göre daha dağınık ve yukarıdan aşağıya doğru aynı düzen içerisinde oluşturulmuş bir akış içerisinde. Bu nedenle bölümlere ayırmaya gerek kalmadan figür sayısı ve renk sayısını aktarabiliriz. 2a sayfasında altı insan figürü, üç dev-cin, iki Zümrüdüanka, bir mitolojik yaratık olan deniz kızı, at, deve, fil, tavuk, balık gibi yirmi dört adet çeşitli hayvan vardır. Eserin 2a sayfasında toplamda otuz altı figür vardır. Lapis lazuli mavi, açık mavi, yeşil, siyah, gri, kırmızı, turuncu, sarı, açık - koyu kahverengi, beyaz, bordo ve sarı altın olmak üzere on üç renk kullanılmıştır.

16. yüzyıl Safevi-Şiraz yazma eserlerinde karşılıklı sayfalarda yer alan Süleyman Peygamber ve Sebe Melikesi Belkıs'ın yer aldığı minyatürlerde genellikle Belkıs iç mekânda, Süleyman Peygamber dış mekânda tasvir edilirken bu eserde ikisi de dış mekânda, aynı zemin rengi üzerine kurgulanmış bir şekilde tasarlanmıştır. Bu açıdan döneminin diğer Süleyman Peygamber ve Belkıs minyatürlerinden farklı sayılabilir (Dede, 2019, s. 87-89).

Figürler duruş ve yerleştirilmeleri bakımından iki boyutlu kurguya sahiptirler. Özellikle Peygamber ve Belkıs'ın duruş şekilleri ve tahtları ön, arka derinliği olmaksızın tasarlanmıştır. Birbirleriyle benzerlik ve farklılıklarına değinecek olursak da 1b sayfasında meleklerin kanatlarının altında yer alan taht varken, 2a sayfasında Belkıs'ın tahtı üzerinde de kuşlar kanatlarını açmış bir şekildedir. İki sayfada da kanatlar altında olan tahtlar yine orta eksenin üzerinde, aşağıdan yukarı doğru dörtte üçünün üzerinde yer alır. Tahtları da karşılıklı olarak aynı hizada ve aynı tasarım düzenindedir. Üzerlerindeki giysiler ve arkada bulunan renk de farklı yerlerde kullanılsa da aynı renk dağılımına sahiptir. Bir ilk olarak ikisi de aynı sayfalarda olmasına karşın dış mekânadırlar ve tasarım aynı renk zemin üzerinde uygulanmıştır. Kullanılan renklerde dağınık olarak iki sayfada da aynıdır. Özellikle 2a sayfasındaki Belkıs'ın tahtını taşıyan ortada bulunan siyah renkli cin kullanıldığı renk ve boyutu bakımından göze çarpmaktadır. İki sayfa da hareketli bir kompozisyona sahiptir. Durağan olan figürler yalnızca tahtlarında oturan Süleyman Peygamber ve Belkıs'tır (bk. Görsel 2) (Dede, 2019, s. 92-93).

İnceleyeceğimiz üç eserden sonuncusu ise, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Bölümünde bulunan Subhatü'l - Ebrâr Tuhfetü'l - Ahrâr Yazma Eserinin 1b - 2a sayfalarında bulunan Süleyman Peygamber ve Belkıs minyatürleridir.

Subhatü'l - Ebrâr
Tuhfetü'l - Ahrâr
Yazma Eserinde
Süleyman
Peygamber

13, 14. R 898 No'lu Eserin 1b Sayfasından Hz. Süleyman'ın Başı ve Sarığı (Dede, 2019, s. 147).

15, 16. R 898 No'lu Eserin 2a Sayfasından Belkis'in Başı ve Tacı (Dede, 2019, s. 147).

17, 18. R 898 No'lu Eserin 1b-2a Sayfalarından Süleyman Peygamber ve Belkis'in Tahtları (Dede, 2019, s.157).

Görsel 3
Tahtlarında Oturan Süleyman Peygamber ve Belkis. Subhatü'l - Ebrâr Tuhfetü'l - Ahrâr, Cami, TSMK, R. 898, 1b-2a (Karatay, 1961, s. 252).

Bu eserin 1b sayfasını incelediğimizde, döneminin diğer Süleyman Peygamber minyatürlerinde olduğu gibi taht orta eksenin biraz üzerindedir. Derinliği belirgin, daha boyutlu bir tahtta oturan Süleyman Peygamber, veziri olduğu düşünülen bir insanla konuşma hâlinde sol tarafa doğru dönük olarak oturmuştur. Sağ tarafında da yine işlemeli bir bölmede oturan erkek bir melek vardır. Bu genel yorumlamanın ardından eseri yukarıdan aşağıya doğru incelediğimizde en tepede lapis lazuli mavisinde, oldukça koyu renkli bir zemine boyanmış bir gökyüzünde, tam orta bölümde büyük bir Zümrüdüanka kuşu uçmaktadır. Gökyüzünün bittiği yerden sonra başlayan dağların ardından gözüken bir ejderha, anka kuşuna doğru bakmaktadır. Gökyüzünde anka kuşunun etrafında küçük boyutlarda fakat kendi içerisinde irili ufaklı kuş sürüleri uçmaktadır. Gökyüzü kuşlarla kaplıdır, koyu renk zemin oldukça az gözükmektedir. Gökyüzü üzerinde sol taraftaki dağın ardından çıkan geyik, keçi ve yavruları görülür. Gökyüzünün ardından, arkalı önlü olacak şekilde yerleştirilmiş dağlar başlar. Dağların arasında birbiri ile konuşur vaziyette cinler vardır. Bu cinlerden birinin elinde ahşap değnek bulunmaktadır (Dede, 2019, s. 130).

Dağın ön kısmına geldiğimizde, tahtında oturan Süleyman Peygamber ve çevresindeki figürler yer alır. Sağ tarafta tahtın arkasında bir insan figürü, bir elinde Süleyman Peygamberin kılıcını taşıdığı düşünülen, iki insan figürü ile konuşuyor gibidir. Bu figürlerin önünde tahtın yanında oturan bir erkek melek oturmaktadır. Sol tarafta ise Süleyman Peygambere doğru bir şeyler anlatan veziri, oturmaktadır. Sağ taraftaki erkek meleğin ve vezirin yanında birer cin vardır. Orta kısımdaki Süleyman Peygamberin tahtı ise lacivert cetvellerin arasında sarı altın ile boyanmış zeminde, geometrik süslemelerin bulunduğu bölmeler ile gösterilmiştir. Tahtın sırt kısmı sarı, üzerinde de çok açık turuncu üzerine lacivert renklerle işlemelerin olduğu, altında da bordo zeminde altın rengi motiflerle süslenmiştir (bk. Numara 17). Süleyman Peygamber, içinde sarı elbise, mavi kuşak ve yeşil renkli kaftan ile tepesi siyah olan beyaz bir sarık takmış şekilde tahtında oturmaktadır (bk. Numara 13 ve 14). Başının etrafından dirseklerine kadar peygamberliğini vurgulayan alev, sarı altın ile boyanmıştır. Tahtın altı da yanları mavi, ortası kırmızı renkli, işlemeli örtüler

ile kaplıdır. Tahtın önünde ise yerde uzanmış yatan boynu, kolları bacakları ve el bileklerinde sarı altın takıların yer aldığı yüzü ve boynuzları keçiye benzeyen bir cin vardır. Kâğıdın sağ tarafında fil, zürafa, at, eşek, kaplan, akrep gibi hayvanlar art arda çizilmiştir. Bu taraftaki hayvanlar orta bölüme doğru dengeli bir şekilde yerleştirilmiştir. Sağ taraftaki tavşan, kaplan, domuz gibi hayvanlar, sol tarafa göre, oldukça az ve aralıklı olarak serpiştirilmiştir. Sağdaki ve soldaki hayvanlar ileriye doğru hamle almışçasına birbirlerine dönük şekilde tasvir edilmişlerdir. Kâğıdın en sonunda ise solda ve orta kısımda bulunan hayvanlara doğru hamle almış gibi görünen iki ejderha görülmektedir.

Kâğıdın zemininde dört farklı renk kullanılmıştır. En üstte gökyüzü koyu bir lapis lazuli mavisinde, dağların sağ tarafındaki yükseltide sarı renkli bir dağ zemini, onun altında ve önde bulunan dağ ise açık pembe rengindedir. Dağların bitiminde tahtın oturduğu zemin ise açık kahverengindedir. Eserde otuz beş adet irili ufaklı kuş gökyüzünde, altı tane de zeminde, toplamda kırk iki adet kuş, bir tane Zümrüdüanka vardır. Biri gökyüzünde, diğer ikisi kâğıdın sonunda olmak üzere üç tane ejderha vardır. İki tane yukarıda dağların arasında, diğerleri de zeminde olarak toplamda beş adet cin ve bir melek bulunur. At, fil, yılan, akrep, kaplan gibi çeşitli hayvanlar da otuz iki adettir. Kuşlarla birlikte toplamda yetmiş dört tane hayvan vardır. Oldukça kalabalık bir kompozisyon olan bu sayfada lapis lazuli mavi, açık, koyu mavi, lacivert, yeşil, açık, koyu turuncu, kırmızı, sarı, açık, koyu kahverengi, gri, siyah, beyaz ve sarı altın olarak on beş adet renk kullanılmıştır. Zeminde kullanılmış olan açık kahve rengi tonunun üzerinde, yine kahve rengi tonlarına boyanmış olan hayvanlar zeminde diğer renklere boyanmış figürlere göre daha az belirgindir. Bu seçim çok çeşitli figürler olmasına karşın canlı renklerin olduğu bir görünüm olmasını engeller. 1b sayfasındaki tek canlı ve belirgin alan gökyüzüdür. Sadece gökyüzünde baskın bir lapis mavi tonu kullanılmış, zeminin devamında da canlı renkler gözükse bile küçük ayrıntılarda kullanıldığı için yeterince canlı ve belirgin değildir, genelinde pastel tonların kullanıldığı bir ortam hâkimdir.

2a sayfasında ise döneminin diğer Süleyman Peygamber ve Belkis minyatürlerinden farklı olarak karşılıklı sayfalarda olup da tahtları aynı hizada bulunmayan bir eserdir. Süleyman Peygamberin tahtı orta eksenin üzerindeyken, Belkis'in tahtı orta eksenin üzerinden, biraz sağ tarafa yakın şekilde yerleştirilmiştir. Üst ve alt bölümünde eşit boşluk olan alanın analizine yukarıdan başlayacak olursak, sayfanın en tepesinde tahtın hizasında tam ortada, sağ ve solda da olmak üzere üç melek bulunur. Bu meleklerden ortadakinin ve soldakinin elinde tabaklar vardır, sağdaki meleğin elinde ise boğazından tuttuğu bir kuşu Belkis'a doğru taşıdığı an tasvir edilmiştir. Öne çıkan bu meleklerin yanlarında da melekler bulunur. En sağdaki melek, elinde de kırmızı elbiseli, küçük bir insan taşımaktadır. Sol tarafta köşede, ortadaki meleklerle göre oldukça küçük boyutta bir melek daha vardır. İç mekân olarak tasarlanmış olan bu sayfada açık turuncu tonunda boyanmış duvar üzerine geometrik bölmeler ile pencereler ve kapılar yerleştirilmiştir. Sağ ve sol tepede kare formunda, çevresi altın zemin üzerine bulut motifi ile iç tarafı geometrik süsleme ile tasarlanmış birer pencere, alt kısmında da aynı şekilde bulut motifli kapı pervazları, sağında mavi, solda da kırmızı üzerine altın işlemeli örtü olan birer kapı bulunmaktadır. Tahtın yere geldiği bölümde içi açık mavi üzerine koyu mavi çift tahrir motifler ile süslenmiş, çevresi açık pembe üzerine koyu mavi süslemeleri olan cetveller ile bordürlenmiş, arada ince kırmızı bir cetvel ile ayrılmış olan iki adet halı bulunmaktadır. Zemin tanımlamasının ardından sayfanın en tepesindeki meleklerin altında yer alan Belkis'in tahtı vardır. Taht derinliği olan, boyutlu bir biçimde tasarlanmış kübik bir formu andırır. Çevresi altın ile boyanmış, üzerine geometrik motiflerle süsleme yapılmış ve çevresi lapis lazuli mavisinde cetvelenmiştir. Belkis da tahtın içinde lapis mavisinde bir minder üzerinde oturmuş, arkasında turuncu bölümdeki yavruağzı, açık mavi yastıklar bulunan alana doğru yaslanmıştır. Mavi alanların içleri de sarı altın motiflerle boyanarak işlenmiştir (bk. Numara 18). Oldukça süslü, işlemeli, gösterişli bir tahtın üzerinde oturan Belkis sağ tarafa doğru oturmakta ve kendisine uzatılan tabağa doğru bakmaktadır. Dönemin diğer Belkis ve Süleyman Peygamber minyatürlerinde olduğu gibi bunda da Belkis bir ziyafet ve eğlence ortamında tasvir edilmiştir. Belkis'in üzerinde, içinde siyah bir kısım gözükken yeşil bir elbise ile canlı turuncu

bir kaftan vardır. Elbiselerine altın ile minik işlemler yapılmıştır. Başında beyaz bir örtü, tepesinde de siyah bir örtü olan altın tacı bulunmaktadır (bk. Görsel 15 ve 16). Tahtın sağ tarafında sol tarafa göre daha az figür yer alır. Bu bölümde yerde oturan ve hizmetkâr olduğu düşünülen kadın elindeki bir tabağı uzatmaktadır. Arkasında tahtın yanından itibaren yerleştirilmiş üç kadın daha bulunmaktadır. Bu figürlerin hemen üzerinde bir insan daha vardır. Sağ tarafta beş tane hizmetkâr insan bulunmaktadır. Sayfanın solunda ise ellerinde çeşitli hediyeler olan, on iki adet figür bulunur. Figürlerin on tanesinin başında örtü yoktur. Bu figürlerin alt kısmında yan yana dizilmiş oturan, üç tane kadın vardır. En altta da üç kadın daha yan yana oturmaktadır. Kâğıdın sağ alt tarafında ise elinde arp, kanun, tef ve flüt olan, çalgıcılar yer almaktadır. Orta kısımda ise bir hizmetkâr dans etmektedir. Sol tarafta en altta dizilmiş olan insanlardan ayrı olarak sırtı dönük hâlde çizilmiş tek bir figür yer alır. Tahtın bittiği yerden itibaren sağ taraftaki çalgıcılar ve sol tarafta üçer üçer dizilmiş oturan figürler, ortada dans eden kadını izlemektedir. Önlerinde tabaklar ve testiler vardır.

Bu eserde beş tane melek, otuz tane de insan figürü vardır. 2a sayfasında, 1b sayfasına göre zemin renkleri ve dengeli şekilde dağıtılmış figürler ve üzerlerindeki giysilerde bulunan canlı renkler nedeniyle daha zengin ve belirgin bir kompozisyon düzeni oluşturulmuştur. Lapis lazuli mavi, lacivert, açık mavi, canlı - açık turuncu, yeşil, kırmızı, sarı, beyaz, gri, siyah, pembe, kahverengi ve sarı altın ile on dört renk kullanılmıştır (Dede, 2019, s. 131-135).

Eserlerin sağ ve sol sayfasına baktığımızda benzerlikler olsa da genel kompozisyon dağılımı birbirinden farklıdır. Sağ sayfada bulunan Süleyman Peygamberin tahtı orta eksenin üzerinde yer alırken Belkis'in tahtı sayfayı ortalamıştır. Sağdaki sayfada Süleyman Peygamberin çevresinde yer alan figür öbekleri dağınık bir şekilde yerleştirilmiştir. Peygamberin veziri, melekler, cinler ve hayvanların hepsi hareket hâlinindedir. Hiçbir figürde durağanlık yoktur. Duruşlar birbirine benzememektedir. Sayfanın dörtte birini kaplayan gökyüzü koyu bir maviye sahipken geri kalanında kahverengi zemin yer alır. Figür dağılımı dağınık olsa da kendi içerisinde bir düzene sahiptir.

Sol sayfada ise Belkıs'ın çevresinde oldukça muntazam bir şekilde dizilmiş figür bölümleri yer alır. Belkıs'ın çevresinde bir eğlence anı tasvir edilmiş olmasına karşın Süleyman Peygamberin sayfasında daha fazla hareket vardır. Sol sayfada hem tahtın bulunduğu eksen hem de iç mekândaki geometrik düzen, simetrik bir kompozisyona sahiptir. Renk düzeni de sağ sayfaya göre daha fazla denge içerisindedir (bk. Görsel 3) (Dede, 2019, s. 138-139).

Süleyman Peygamber Minyatürlerinin Ortak Dili

Süleyman Peygamber minyatürlerinde, peygamberin olduğu sayfalar genellikle dış mekân üzerinde, gökyüzü, dağlar ve yeşil alan olarak tasarlanmıştır. Sayfadaki en gösterişli alan olan tahtlar, genellikle orta eksenin biraz üzerine gelecek şekilde yerleştirilmiştir.

Sayfanın üst kısımlarında çoğu zaman hüdhüd kuşu yer alır. Zenginliğin, bolluk ve bereketin de yansıtıldığı bu minyatürlerde, döneminin yüksek imkanlarını yansıtan değerli malzemeler kullanılmıştır. Bunlar, koyu yeşil, lapis lazuli mavisi renklerinde boyalar ile altın ve gümüş gibi değerli madenlerdir. Tasarımlarının güzelliği, büyüleyici konusu ile bu minyatürler her bakımdan oldukça gösterişlidir. Sayfa düzenine baktığımızda tahtında oturmuş Süleyman Peygamber genellikle soluna doğru bakarak yerde oturan veziri ile iletişim hâlindeyken tasvir edilmiştir.

Solda oturan vezirine bakarak oturan Süleyman Peygamber, onu izleyen hizmetkârları, insan figürleri, melekler, cinler genel itibarıyla etkileşim içerisindedirler. Hayvanlar sayfanın sağ ve solunda dizilmiş şekilde durmalarına karşın, vücutları hareket hâlinde gibi görünmektedir. Figür ve renk çeşitliliği bol, durağan olmayan tasarımları ile büyüleyici minyatürlerdir.

Sol sayfalarda ise Belkıs yer alır. Süleyman Peygamber dış mekânda, doğal bir ortamda iken, Belkıs genellikle iç mekânda bazen de avluda tasvir edilmiştir. Karşılıklı sayfalarda olmalarına karşın çoğunlukla tahtları da aynı hizada değildir. Belkıs'ın tahtı orta eksenin üzerine yerleştirilmektedir. Tahtın hemen kenarında üst ve yanlarda, sağ ve solda olmak üzere dört tane melek bulunmaktadır. Tahtın sağ

tarafında baştan aşağıya kadar melekler ve yer yer de hizmetkâr oldukları düşünülen insan figürleri yer almaktadır.

Sayfanın sonlarına doğru çalgı çalan melek ve hizmetkârlar bulunmaktadır. Belkıs'ın olduğu sayfalarda genellikle bir eğlence ortamı tasvir edilmiştir. Meleklerin Belkıs'a getirdiği hediyeler, ellerinde testiler ve yiyecek tepsileriyle dolaşan hizmetkârlar, zengin sofralar, çalgıcılar ve dans eden melekler eşliğinde bolluk, bereket ve eğlence oldukça güzel bir şekilde yansıtılmıştır. Genellikle zengin renkler, dengeli bir biçimde kullanılarak kompozisyonlardaki ayrıntıları öne çıkarır nitelikte olmuştur.

Süleyman Peygamberin oturduğu tahtlar incelendiğinde genellikle perspektif kullanılarak, derinliği olan altıgen formunda tasarlanmıştır. Bu tahtlar çoğu zaman karşısındaki 2a sayfasında Belkıs'ın tahtıyla aynıdır. Dış bölmelerde geometrik formda süslemeler, iç alanlarda ise açık pembe, açık, koyu mavi, lapis mavisi, açık, koyu yeşil ve beyaz gibi zemin renkleri üzerinde kırmızı, lacivert bazen de sarı altın renklerinde bitkisel motifler ile tezyin edilmiştir.

Belkıs'ın tahtlarının genel özelliklerinden bahsedecek olursak genellikle yan bölmeleri uzun ve korunaklı formda tasarlanmıştır. Kullanılan renkler, sarı altın, açık, koyu kırmızı, açık, koyu mavi, lapis lazuli mavi, lacivert, turuncu ve yeşil renkleridir. Tasarım ve işleme olarak her zaman karşılıklı sayfalarında yer alan Süleyman Peygamberin olduğu sayfadaki taht ile uyum içerisindedirler. Genellikle dış bölmelerde sarı altın zemin üzerinde geometrik tezyinat veya zencirek motifi kullanılır. Tahtların iç kısımlarında genellikle üç renk bir arada kullanılır. Sırt kısmı, bordürler ve alt minder üzerinde üç farklı renk zemininde, çift tahrir gibi ince işlenmiş bitkisel motifli süslemeler yer alır.

Süleyman Peygamber baş ve sarıkları incelendiğinde genellikle sol tarafa bakarken ve benzer yüz ifadelerinde tasvir edilmiştir. H 683 no.lu eserdeki (bk. Görsel 2, Numara 8) sarık Safevi başlıklarının özelliğini en iyi yansıtan sarıktır. Üstü baston şeklini andıran bu şekle Safevi sarığı denir. Genellikle sarıklar iri ve çok katmanlı sarılmıştır. Soldan başlayarak ilk üç sarık da beyaz ve kırmızı renklerindedir. Sondaki sarık ise beyaz ve siyah renklerini taşır. Tüm sa-

rıkların bütünlüğü beyaz renginde tamamlanmıştır. Minyatürlü sayfalarda kendisi dışında veziri de bu başlıklara benzer bir başlık takar. Bunun dışında yer alan insan figürleri, hizmetkârlar farklı ve daha gösterişsiz başlıklar kullanırlar.

Belkıs'ın taçları incelendiğinde birbirinden oldukça farklı tarzlarda tasarlandığı görülür. Süleyman Peygamber başlıklarının benzerliklerine nazaran, Belkıs'ın taçları renk ve şekil bakımından genellikle pek benzerlik taşımaz. Sarı altın, kırmızı, turuncu ve siyah renklerindedir.

Sonuç olarak Safevi-Şiraz'da sanat ortamının gelişmesini destekleyen ekonomik durumu iyi olan kişiler, yazma eser üretiminin artmasında önemli rol oynamışlardır. Saray ortamı, hükümdarlar, ihtişam ve gücü yansıtan minyatürler bu dönemin toplumunun sosyal, kültürel yapısına ışık tutar niteliktedir. Bu sebeple Süleyman Peygamber minyatürleri, kalabalık kompozisyonlar ve renk çeşitliliği açısından 16. yy. Safevi-Şiraz dönemi sanat anlayışını, en iyi yansıtan minyatürlerin başında gelmektedir denilebilir.

Kaynakça

- Akkaya, H. (2010). "Süleyman". *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (s. 60-62). C. 38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Beksaç, E. (2008). "Safeviler". *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (s. 457-459). C. 35. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Binyon, L., Wilkinson, J. V. S. ve Gray, B. (1931). *Persian miniature painting: Including a critical and descriptive catalogue of the miniatures exhibited at Burlington House, January-March 1931*. New York: Dover Publications.
- Dede, D. (2019). *16. yy. Safevi-Şiraz Yazmalarının Karşılaştırmalı Sayfalarındaki Süleyman Peygamber Minyatürlerinin Analizi (Topkapı Sarayı Müzesi)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Gündüz, T. (2008). "Safeviler". *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (s. 451-457). C. 35. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Harman, Ö. F. (1988). "Ahd-i Atık". *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (s. 494-501). C.1. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Harman, Ö. F. (1994). "Davud". *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (s. 21-24). C. 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Harman, Ö. F. (2010). "Süleyman". *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (s. 56-60). C. 38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

İnal, G. (Mart 1985). İran minyatürlerinde akademizm. *Yeni Boyut Plastik Sanatlar Dergisi*, XXX, 4-6.

Karatay, F. E. (1961). *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları.

Karatay, F. E. (1985). *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, C. 2, İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları.

Kurtuluş, R. (1998). "Heft Evreng", *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (s. 157-158). C. 17. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Sancaktutan, N. (2010). *Bir Safevi devri mushaf'ının tezyini yönden değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Uluç, L. (2006). *Türkmen valiler Şirazlı ustalar Osmanlı okurlar- XVI. yüzyıl Şiraz elyazmaları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.